

ОД ПРВЕ ШУМАДИЈСКЕ ДО ИРИВРЕМЕНЕ БРИГАДЕ

ФОРМИРАЊЕ БАТАЉОНА У НОП ОДРЕДИМА

Пред полазак 1. шумадијске бригаде ка слободној територији, новембра 1943. године, у 1. шумадијском и Космајском одреду формиран су батаљони. Прва замисао о томе да се у одредима образују батаљони изнета је 16. септембра 1943. године у извештају политичког комесара Главног штаба Србије, Моме Марковића, Покрајинском комитету:

„ . . . Сем бригаде приступићу стварању нових батаљона који сада неће ући у састав војске (1. шумадијске бригаде — И. Ђ.) већ одреда. Чете шумадијског одреда јачају. Све те чете ми ћемо претворити у батаљоне. Из тих батаљона ми ћемо регрутовати нове борце за јачање бригаде . . . ”²⁹

У рејону села Губеревца и Барајева, 30. октобра 1943. издвојено је 140 бораца из Космајског одреда и од њих формиран батаљон, који је ушао у 1. шумадијску бригаду као њен 3. батаљон. Истог дана је и одред реорганизован.³⁰ Од преосталих 140 бораца формиран је у одреду батаљон који је имао три чете.³¹ У одреду су поред чета постојале 2—3 самосталне борбене десетине (групе) и група курира. У свакој чети формиран су: јединица КПЈ и актив СКОЈ-а, а у одреду и батаљону одредска, односно батаљонска руководства КПЈ и СКОЈ-а.

²⁶ Зборник, том I, књ. 5, док. бр. 92.

³⁰ За команданта одреда постављен је Иван Стефановић Срба, за његовог заменика Драгољуб Стефановић Петријевац, а за политичког комесара Мирко Пандуровић Лаза, кога је 10. децембра 1943. заменио Љубомир Ивковић Шуца.

³¹ У штабу батаљона су били: командант Милан Живковић Ујак, политички комесар, уједно и заменик политичког комесара одреда, Драгутин Павличић Душко. Командни састав чета: командир 1. чете Живота Маринковић Посавац, 2. чете Никола Јешић, 3. чете Владоје Стојковић Турски; политички комесари: 1. чете Живадин Радојевић, 2. чете Родољуб Андрић, и 3. чете Радомир Николић.

Космајски одред наставио је да дејствује на подручју Посавине, Космаја, Подунавља и Јасенице. До 16. новембра борио се заједно са 1. шумадијском бригадом у Космају и Посавини, а од тада је наставио да изводи самосталне акције у младеновачком округу.

Реорганизација 1. шумадијског одреда извршена је у Трбушници, засеоку Ранђићи, 18. новембра 1943. и у њему је формиран батаљон од три чете, свака са око 20 бораца. Поред њих у одреду су постојале самосталне десетине (групе) и група курира.³²

Укупно је у батаљону било око 60 бораца, од којих 24 другарице. Са полугичким радницима у крагујевачком округу, после одласка 1. шумадијске бригаде, остало је око 80 наоружаних бораца.

Оба одреда формирала су, по потреби, самосталне борбене десетине (групе) од одабраних бораца батаљона. Оне су извршавале задатке добијене од штаба одреда или окружних комитета. Обично су то били мањи борбени задаци: диверзије, упади, препади, заседе и ликвидације појединих издајника, или напади на непријатеља са посебног правца у садејству са батаљонима. Оне су често упућиване за везивање главних снага непријатеља у време док су батаљони извршавали задатке на другом крају. После извршавања одређених задатака групе су расформиране до нове потребе. Формирање таквих група почело је 1942. и задржало се до ослобођења Шумадије.

Поред ових војних формација у оба округа, почело је крајем 1943. образовање сеоских борбених десетина. Задатак им је био да штите села од терора и пљачке мањих непријатељских јединица. Обично је једно село формирало једну десетину. Састављене су биле од младића спремних да се боре против непријатеља, који нису могли ступити у одред из неких разлога, или их он није могао примити. Борци сеоских борбених десетина су дању радили код својих кућа, а ноћу извршавали борбене задатке у свом селу или његовој околини, самостално или у садејству са јединицама одреда. Оружје су десетине набављале саме или су га добијале од одреда. Бавиле су се и обавештајним радом, који је често био важнији од самих борбених акција.

Сеоске борбене десетине, које су постојале као посебан облик војних јединица све до ослобођења, биле су, на изванредан начин, први облик организовања сељака за одбрану оопствених села од непријатеља, облик њиховог почетног везивања за НОП и извориште за мобилизацију нових бораца у одреде и бригаду. Оне су, на ^кР^аЈУ, биле веза између одреда и села у којима су постојале (села под утицајем НОП-а), што је, гледано у целини, имало велики вој-

³² За команданта одреда постављен је Илија Јовановић Лале а за политичког комесара Јован Роган Јова. У штабу батаљона били су: командант Душан Репач (Пера Књијар) и политички комесар Аца, звани Железничар (остали подаци нису утврђени). Командири чета су били: Колубарске (1) Светомир Андрић (Света Даросавац), Орашачке (2) Душан Павловић (Бора Дискусија) и 3. Бранко Ковачевић (Жика Морнар), а политички комесари (истим редом) Бата Ђурић, Никола Досница и Славко Зечевић Влада.

но-политички значај. Из неких сеоских борбених десетина израстали су водови и чете. а у Друговцу чак и батаљон.³³ ГЦ^н, кО&Жч,

У младеновачком округу сеоске борбене десетине постојале су у Друговцу, Лштама, Малом Пожаревцу, Дубони, Влашкој, Сенаји и Поповићу, а у крагујевачком округу у Даросави, Прогореоцима, Бањи, Босути, Врбици, Гарашима, Буковику, Орашцу, Јунковцу и Трбушници. Осги-Ј^гА - ^т)

У условима какви су били у Шумадији, ваља посебно истаћи велику улогу курира. Они су одржавали везе између окружних комитета и штабова одреда, окружних и Покрајинског комитета. Задаци су им били тешки, и врло одговорни. Морали су добро познавати путеве, стазе, земљиште, базе, везе, а нарочито људе; пријатеље и непријатеље.

ПОВРАТАК 1. ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА У ШУМАДИЈУ

Од Трудеља до села Ба на Суворору, 1. шумадијски одред кретао се у заштитници 1. шумадијске бригаде када је кренула на слободну територију. На Башким колибама одред је 23. новембра до мрака затварао правац којим је отишла бригада и спречавао могући покрет нецпријатеља за њом.

У потери за 1. шумадијском бригадом, четнички Руднички корпус је 23. новембра, пред подне, стигао у Горње Бранетиће, засеок Трнавци, а Корпус краљеве горске гарде (ККГГ) у Врнчане. Даље гоњење 1. шумадијске бригаде преузео је од њих 1. равнорски корпус. Пред мрак је 1. таковска бригада, његова претходница, наишла на положај 1. шумадијског одреда код Башких колиба. Одред ју је дочекао изненадном ватром, а када је 2. чета избила четницима на лево крило, они су се у нереду повукли на Рајац. Неколико четника је убијено и рањено. Одред није имао губитака. Кад је почела пристизати главнина корпуса већ је падао мрак. Пошто је одред извршио постављени задатак, напустио је положај код Башких колиба и спустио се у село Ба, где је ухватио четничког официра, радио-телеграфисту и шифранта, али без радио-станице. Водич из села одвео је одред до каменолома „Славковица“, где је запленио једнодневно следовање експлозива и средстава за паљење мина, које су окупационе власти свакодневно давале каменолому. Преко пруге Београд—Чачак одред се пребацио у село Кадина Лука, освануо у Козељу, у засеоку Смиљанићи, а пред мрак 24. новембра, по густој магли, наставио покрет преко Трудеља и Драгоља за Даросаву.

³³ Сеоска борбена десетина Друговца нарасла је крајем априла 1944. у батаљон, који је око села водио борбу са четницима, а после упада четника у село, 29. априла, ушао у састав Космајског одреда. Сеоска борбена јединица Липа водила је борбу са батаљоном СДК, спречила га да уђе у село и нанела му губитке.

Обавештајна служба четничког Рудничког корпуса открила је да се 1. шумадијски одред вратио у Шумадију.³⁴ Када се 24. новембра Качерска бригада Рудничког корпуса враћала из Горњих Бранетића, у Пољаницама је обавештена да се „Око 40 партизана“ налази у Трудељу, на месту званом Царева вода, па је одмах кренула тамо. Одред се већ био пребацио у Драгољ, у заселак Јосиповиће, где се одмарао и вечерао. Качерска бригада је о томе добила ново обавештење. Око 1.30 часова, 25. новембра, њени батаљони почели су да опкољавају заселак Јосиповиће. Тада је четницима с леђа наишла група заосталих бораца одреда па је дошло до пушкарања. Одред је одмах реаговао и после краће ноћне борбе пробио се преко реке Качер, а четничка Качерска бригада се повукла у Трудељ. Одред се вратио у Драгољ, у којем је 26. новембра увече одржао политички збор, после кога се у две колоне (преко Трешњевице и Широковца) пребацио у Живковце. Качерска бригада је 26. новембра прешла из Трудеља у Босуту.

Одред је 27/28. новембра заноћио у Прогореоцима. Због хладноће и кише чете су, уз непосредно обезбеђење, спавале у кућама Гајића, Поповића, Јошића и Аћимовића. После поноћи у двориште куће где је спавала Прва чета ушла су 4 четника, коначара јуришне бригаде ККГГ, да припреме преноћиште. Стражар је отворио ватру на њих и они су се повукли. Одред се пре сванућа пребацио у Даросаву, где му се прикључило одељење које је 23. новембра из Трудеља било упућено да пребаци једног рањеног партизана у Мањоловце, испод планине Рудник.

У Буковику су се 28. новембра састали Душан Петровић Шане и командант одреда; одлучили су да одред 28/29. новембра нападне батаљон 2. (орашачке) бригаде корпуса КГГ, који се налазио у Мисачи. План је био да 1. чета нападне са јужне стране села, 2. да поседне положај на његовој источној страни, а 3. да се пребаци преко потока и постави заседу на правцу очекиваног повлачења четника.

По снежној и хладној ноћи, батаљон се неопажено привукао четницима, прешао у напад и присилио четнике да се у неред упуку. Тај напад је уплашио посаду СДС у руднику угља „Мисача“, која је до сванућа отварала ватру иако је нико није нападао. Убијена су 2, рањено 5, а заробљена 4 четника. Заплењено је неколико пушака и нешто муниције и опреме. Одред није имао губитака.

Ујутру, 29. новембра, батаљон је избио у Трбушницу, где је ухватио и казнио четовођу Милорада Јанковића. Наредне ноћи пребацио се у Бању, с намером да се одмори. Око подне 1. децембра, из правца Клокотића и Босуте, на северним падинама Рудника, чула

³⁴ Штаб Рудничког корпуса је касније о овоме известио Дражу Михаиловића: „Качерска бригада вратила се на терен свога среза са задатком да гони комунистичку групу јаку око 60—80, која се после извршених потера одвојила од ове велике групе комуниста (1. шумадијске бригаде — И. Ђ.) и поново вратила у Качерски срез...”

се јака пуцњава. Обавештајци су известили команданта одреда да је „нашла велика група партизана“. Командант је знао да је то 1. јужноморавска бригада, јер је приликом одласка 1. шумадијске добио задатак да је сачека и испрати за њом.

ПРВА ЈУЖНОМОРАВСКА БРИГАДА У ШУМАДИЈИ

Са Великог Јастрепца 1. јужноморавска бригада је кренула 23. новембра, прошла је поред Крушевца, прешла Западну Мораву, преко Велике Дренове стигла у рејон Жуња—Гунцати.

Бригада је прешла цесту Мрчајевци—Кнић и преко Радмиловца и Бечевице и осванула 29. новембра, око 7 часова, у Коњуши. Одатле је наставила покрет ка Бијелом Пољу, прешла цесту Крагујевац—Горњи Милановац и продужила преко Доњег Црнућа према планини Рудник. Бригада је успут одржала један збор (у Гунцатима), спалила неке општинске архиве (у Радмиловцу и Коњуши) и прекинула телефонско-телеграфске линије између Крагујевца и Горњег Милановца.³⁵

Према извештају Гружанске четничке бригаде од 9. децембра 1943. године:

*„530 комуниста преноћило је у селу Жуњама где су од мештана добро дочекани ... Комунисти су за собом оставили тројке да убијају четничке команданте ..“*¹³⁶

Појављивање 1. јужноморавске бригаде у Шумадији уплашило је четнике. Чим је инспектор Врховне четничке команде пуковник Јеврем Симић Дршка открио у ком се правцу креће бригада, узбунио је корпусе на тој страни. Наредио је да 6 корпуса изврши делимичну мобилизацију, нападне, разбије и уништи 1. јужноморавску бригаду. У строго поверљивом наређењу, од 27. новембра 1943. у 15.45 часова, писао је:

„Црвени у јачини од 500 људи продрли су синоћ, 26. 11. 43, до Црног врха—Бајчетине.. . Напред имају претходницу која се

³⁵ Прва јужноморавска бригада требало је да се пробије из Топлице у Шумадију и заједно са 1. шумадијском продре на слободну територију Санцака. Како она до 23. новембра није стигла нити се јавила 1. шумадијска је, према одлуци Врховног штаба и наређењу Главног штаба Србије, кренула из Шумадије ка Санцаку без ње.

³⁶ Архив Србије, ЧА, „ДМ“ — II, РК — 3. Пред наилазак 1. јужноморавске бригаде пуштен је из београдског логора Сајмиште Игњат Кораћ, који се, после тога, неко време скривао у Жуњи. Он је 1941. године ухваћен као партизан и затворен у логор, где је постао логорски капо и пребијао логораше. Полиција га је заврбовала. У Жуњи је „добровољно“ ступио у 1. јужноморавску бригаду, а по њеном пробијању у Шумадију остао у 1. шумадијском одреду. Није доказано да је одатле успоставио везу са полицијом. Септембра 1944. открили су га преживели логораша па је од суда осуђен и стрељан као непријатељ.

бори, а главнина иде за њом у колони по један. Правац им је Рудник. Штеде муницију. Боси су и голи ... Ми смо затворили одступницу са 1.000 људи ..."

У том циљу четничким корпусима је наређено да 28. новембра до 18 часова поседну јужне и источне падине планине Рудник, а 29. новембра до 20 часова, по дубини, Белановицу. Четници нису успели да у одређено време поседну положаје и затворе правце којима су предвиђали да ће се кретати бригада.

Преко цесте Крагујевац—Горњи Милановац 1. јужноморавска бригада је прешла без борбе и преко Бабинца на Руднику 30. новембра 1943. стигла у Манојловце и Јарменовце. Испред села њена је претходница протерала обезбеђење корпуса КГГ, чија се главнина налазила у Доњој Шаторњи.

Безу са секретаром Покрајинског комитета Србије Благојем Нешковићем Михаилом, који је ишао са бригадом, први је успоставио политички радник Милан Драгулић Стојан. Од штаба бригаде је примио нешто оружја и прихватио 3 лакша и 2 тежа рањеника које је оместио у болнице (земунице) у Манојловцима.⁵⁷ Бригада је преноћила у Манојловцима и Јарменовцима. За то време Руднички корпус је 30. новембра око подне стигао у варошицу Рудник, где је, обавештен да се 1. јужноморавска бригада креће преко планине Рудник, на брзину запосео положаје испред варошице, тако да је 1. јужноморавска бригада заноћила између два четничка корпуса — Рудничког (у Руднику) и корпуса КГГ (у Доњој Шаторњи) који су везу одржавали телефоном преко линије која је пролазила кроз Јарменовце.

У зору 1. децембра 1. јужноморавска бригада је без борбе извршила покрет правцем Војковци—Клокотић (триг. 699)—Грчки гроб (к. 641)—Зелениковац (к. 522)—Босути. Не располажући сигурним подацима о четницима штаб је јача обезбеђења поставио на Зелениковцу (к. 522) и Пољанама (к. 552), пошто су ти правци били најугроженији од Рудника и Шаторње.

У Босути се бригада разместила за одмор: 1. батаљон у засеоку Радовановићи, 2. батаљон у центру села, 3. батаљон (омладински) у засеоку Комненовићи и штаб бригаде, са којим је био секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић, у засеоку Богдановићи.

Руднички корпус и корпус КГГ кретали су се тог дана за 1. јужноморавском бригадом. Први је у 6 часова пошао из Рудника, са Качерском бригадом у претходници, детаљно претресајући терен и пажљиво извиђајући, сазнао је да се 1. јужноморавска бригада оцмара у Босути, где јој се припрема вечера; други, са две бригаде,

⁵⁷ Тешки рањеници су били: Путимир Марковић, Гавра из Куршумлије, и борац звани Шуца. Смештени су у земунцу испод Бабинца. Гавра је неколико дана касније умро. Шуца је оздравио и ступио у један шумадијски одред. Погинуо је јануара 1944. у Босути. Три лакша рањеника, после неколико дана, вратили су се у Топлицу.

упутио се преко Горње Трешњевице ка Босути. Корпуси су, пошто су успоставили непосредну везу, непримећено поšli положајима обезбеђења 1. јужноморавске бригаде. Око 15 часова Качерска бригада је отворила ватру на обезбеђење и прешла у напад, али је заустављена испред Зелениковца. Четници су тада убацили у напад Лазаревачку и јуришну бригаду корпуса КГГ, али без успеха. Обезбеђење 1. јужноморавске бригаде зауставило је први напад четника а главнина бригаде је на време посела положаје. У жестокој борби која је вођена до мрака, четнички напад је одбијен а њихове бригаде одбачене на полазне положаје.³⁸ Погинуло је осам, рањено 11, а заробљено око 40 четника, мобилисаних сељака, који су одмах пуштени. Заплењено је 6 пушкомитраљеза, 40 пушака и нешто муниције.³⁹

У Босути је 1. јужноморавска бригада вечерала и преноћила, а јавили су јој се и политички радници качерског среза. Одатле је ујутру 2. децембра кренула ка Гарашима, где се одморилa у засеку Марковићи (запалила је општинску архиву и забранила рад општинској управи). После њеног доласка бугарска артиљерија и минобацачи су из рејона Аранђеловца почели да туку заселак.

Четници нису тог дана напали јачим снагама, али су упорно извиђали и узнемиривали бригаду мањим препадима, припремајући главни напад 3. децембра.

Партизански обавештајца „Ика“ из Аранђеловца послао је други извештај окружном комитету Крагујевца, у коме између осталог стоји:

„Командант Окружног одреда СДС Крагујевца потпуковник Мирко Станковић обавештен је да је преко Мораве прешао одред добро наоружаних комуниста под командом Манојловића (Милоша, начелника штаба 1. јужноморавске бригаде — И. Ђ) и за неки дан треба да стигне на Венчац.

У потерама против партизана узеће учешћа око 3.500 људи: Немци и Бугари од Крагујевца, четници Драже Михаиловића, I и II корпуса, од Горњег Милановца, а СДС и Бугари из Аранђеловца.

По плану ове снаге су груписане у три групе: прва Аранђеловац—Даросава—Белановица; друга, Милановац—Рудник—Трешњевица, и трећа, Крагујевац—Шаторња .. .”⁴⁰

³⁸ О жестини борбе на Зелениковцу сведочи извештај Качерске четничке бригаде: „... Тада су комунисти са доминирајућих положаја јуришали као бесни на четнички стрељачки строј, нарочито на десно крило ГГ (Горске гарде — И. Ђ), где је погинуло седам а рањено 6 четника . . .” (Архив ВИИ, К-74, рег. бр. 34/4).

³⁸ Обавештајца Окружног комитета Крагујевца „Ика“ (Драгомир Петровић Гема) јавио је истог дана из Аранђеловца Окружном комитету: „... Чује се да се у Драгољу и Босути води борба четника Драже Михаиловића и НОВ. Као појачање из Аранђеловца отишло је 150 недићеваца са 20 пушкомитраљеза ...” (Архив Србије, ОК Ар.-281).

⁴⁰ Архив Србије, ОК Ар.-282.

У Марковићима је 2. децембра секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић одржао састанак са секретаром Окружног комитета Крагујевца Душаном Петровићем Шанетом, који је са члановима Окружног комитета Милком Минић и Милићем Радвановићем стигао на његов позив из Буковика. Пре него што је пошао на састанак Душан Петровић је упутио наређење 1. шумадијском одреду, који се налазио у селу Бањи, да се пребаци у Даросаву.

На том састанку Петровић је поднео извештај о војно-политичкој ситуацији у округу после одласка 1. шумадијске бригаде, а потом је одлучено да Милка Минић Ана пође са 1. јужноморавском у источну Босну, одакле ће се пребацити у Мачву и примити дужност секретара Окружног комитета КПЈ за Шабац; да бригада два тешка рањеника остави на лечењу, а сувишно оружје преда 1. шумадијском одреду; да Игњат Кораћ остане у 1. шумадијском одреду и да одред испрати бригаду до Славковице, а за даље кретање да јој да водиче. Благоје Нешковић је саопштио Душану Петровићу да је постао кандидат за члана Покрајинског комитета и да то јави Петру Стамболићу у Београд.

Прва јужноморавска бригада се задржала у Гарашима до 3. децембра. Мање борбе вођене су само у рејону Орловице и Шутице. Затим се бригада у ноћи 3/4. децембра пребацила у Даросаву и посела рејоне Жути Оглавак (к. 371), Дрењак (триг. 371) и Медведњак (к. 353). Бригада је тада имала око 550 бораца, 25 коња, доста муниције и нешто тешког наоружања, па је била способна за ударе и маневре. Непријатељ је био свестан њене снаге, па ју је пратио, извиђао и узнемиравао припремајући се да је разбије и уништи истовременим концентричним ударом јачих снага, пошто је претходно опколи. Његове јединице из Аранђеловца, Младеновца, Сопота, Лазаревца и Белановице кренуле су ка Даросави, а остале из суседних рејона су им се придружиле.

За напад на бригаду ангажовани су четници — три бригаде корпуса КГГ, са око 1.000 четника, и две бригаде Рудничког корпуса, са око 800 четника, а припремали су се и други четнички корпуси; затим срески одреди СДС из Аранђеловца, Младеновца, Сопота, Лазаревца и Белановице и окружни одред СДС из Крагујевца, са укупно око 600 стражара. Напад је подржавала бугарска артиљерија из рејона Аранђеловца, а целом акцијом су руководили Немци.

Непријатељ је кренуо у напад истовремено, са свих страна. По снегу и хладном времену најжешћа борба вођена је 4. децембра на Жутом Оглавку, Дрењаку и Медведњаку од 14 до 17 часова, а настављена је и по ноћи, до 21 час. Немци су за време борбе камионима довозили муницију корпусу КГГ до положаја у Даросави. Прва јужноморавска је успела да одбије све нападе непријатеља и да је пробије из окружења у прапцу Бенчпн. Непријатељски губици нису познати, а бригада је имала 4 рањена борца. Да је непријатељ у тој борби претрпео већи пораз да се закључити по томе што бригаду наредна два дана, колико је Јбида на том подручју, није узнемиравао.

Група политинких радника из округа Крагујевац 1. маја 1944. године на Вагану.

*Душан Петровић - Шане
секретар Окружног комитета
Крагујевац 1942-1944.*

омандант 4. батаљона 2. шумадијске бригаде Раденко Поповић, други слева, са њближим сарадницима у Шумадији септембра 1944. године.

*Драгослав-Дража Марковић
секретар СК КПЈ за Младеновац
1943-1944.*

У ноћи 4/5. децембра 1. јужноморавска бригада из Венчана се пребацила у Рудовце, где је вечерала, а затим продужила марш и ујутру осванула у Трбушници.

Ка 1. јужноморавској бригади тог дана из Бање преко Баљковице (к. 341) према Даросави се кретао 1. шумадијски одред. "У Врбици му се прикључила ударна десетина Бранка Ковачевића. Пошто је избио на пут Аранђеловац—Даросава, одред је по мраку и киши продужио њиме очекујући сусрет са 1. јужноморавском бригадом. У селу Буковику наишао је на јединице корпуса КГГ са којима се сукобио. То је узбунило четнике на околним положајима. Да би се што пре пробио кроз четничке положаје, одред се поделио у три групе. Прва група, са командантом одреда, пробила се јужно од пута правцем Даросава—Рудовци и сутрадан око 10 часова ст^тгла на Трбушничко гробље. Друга група, са Милорадом Прокићем, командантом вода, пробила се северно од пута, уз поток Швабинац, правцем Кљештевица—Жути Оглавак—Главица—Рудовци и нешто после прве групе састала се са 1. јужноморавском бригадом на истом месту. Ударна борбена десетина Бранка Ковачевића наишла је на густ распоред четника Рудничког корпуса у Прогореоцима, па је била принуђена да се пребаци на Букуљу (са одредом се састала после одласка 1. јужноморавске бригаде).

Увече 5. децембра, 1. јужноморавска бригада и 1. шумадијски одред пр^абаЦиЛи-су се у Брајковац, у заселак Петровићи. Четнички Руднички корпус је запосео Крушевички вис, одакле је извиђао.

Ујутру 6. децембра бригада и одред су осванули у рејону села Липље—Ивановци—Пољанице, одакле је бригада 6/7. децембра кренула у пробијање ка слободној територији. До Славковице ју је пратио одред. За водича бригаде одређен је борац Драгослав Симић Чарлама, који је раније, са 1. шумадијском бригадом, ишао до Тометиног Поља, одакле се стицајем околности са три борца вратио у Шумадију. Из Славковице се 1. шумадијски одред поново вратио у Шумадију. Тако је после шест дана боравка у Шумадији испраћена 1. јужноморавска бригада.⁴¹

Руднички четнички корпус кретао се за њом до Рајца. Одатле се његова Лазаревачка бригада вратила за 1. шумадијским одредом у колубарски срез, а Качерска бригада се краће задржала на Прострузи, па се и она вратила у качерски срез. На основу процене да ће се 1. јужноморавска бригада кретати за „Брадоњиним групом" (правцем којим је отишла 1. шумадијска бригада), командант корпуса КГГ известио је о томе команданте 1. и 2. равногорског корпуса и тражио да јој затворе пролаз у селу Куштунићима. Чак је и сам врховни четнички командант, Дража Михаиловић, 4. децембра упутио циркуларни радиограм заинтересованим корпусима којим тражи да се бригада уништи:

⁴¹ Пред одлазак, 4. децембра, 1. јужноморавска бригада оставила је на лечењу у Даросави једног борца, тешко рањеног у ногу. Лечен је у кући Радоја Симића, а затим у кући Животе Ранковића, но ипак није успео да преживи.

„Група комуниста која је од Кесеровића пошла из Топлице, појавила се на Руднику. Њена је јачина око 400 људи. Капетан Калабић (Никола — И. Ђ.) ступио је у најоштрију борбу са њима. На дан 1. децембра 1943. године водио је борбу код села Јарменовца, западно од Шаторње. Одатле су они одступили за с. Босуту, 5 километара источно од Белановице. Капетан Калабић и даље води борбу са овом групом која је до сада изгубила 42 мртва што је избројано (овај податак није тачан — И. Ђ.). Један заробљени комуниста изјавио је да иду за Босну (такође нема поузданих података да је неки борац бригаде заробљен — И. Ђ.).

Према томе, ваљевски, први и други равногорски, пожешки и златиборски корпус нека буду спремни да их препрече на овом путу и униште. Прикупите снаге у сваком корпусу што пре и прикупљени ударите, а развите што јачу обавештајну службу на што већу даљину. Напасти их одмах чим се група ма где појави и непрестано је јурити без обзира да ли је прошла рејон дотичног корпуса или није. Не поседати ни један положај, већ само нападати. Поседање положаја је некорисно, јер се њихов правац одступања не зна тачно. Гоњење, само гоњење, је једини начин рада, са нападом ма где се појавили.

Мајор Смиљанић из Груже извештава да још једна група иде у правцу Рудника. Наређујем да се и та група дочекује на исти начин. Најозбиљније предузети ову акцију и извештавати као о свему што сте предузели за уништење⁴²,

Упркос свему томе, 1. јужноморавска бригада се пробила у источну Босну и 11. децембра 1943. године, до 12 часова, пребацила се сплавом преко Дрине код Старог Брода (северно од Вишеграда). У време лимско-дринске операције у шестој непријатељској офанзиви дејствовала је у саставу 5. крајишке дивизије у источној Босни.

ДЕЈСТВА 1. ШУМАДИЈСКОГ ОДРЕДА

Већ од одласка 1. шумадијске бригаде из Шумадије, четници су свакодневно, јаким снагама, гонили 1. шумадијски одред и постављали му заседе. Да би избегао њихове ударе, одред је био приморан да се етално пребацује из једног краја округа у други, али је при том и сам изводио акције: нападао мање непријатељске посаде и објекте, најчешће средства везе и комуникације. Ослоњен на народ, прикривеним, брзим и дугим покретима успео је да не само сачува живу силу него и да непријатељу задаје ударце и сузбије његов утицај у народу.

После растанка са 1. јужноморавском бригадом у Славковици, 1. шумадијски одред вратио се у рејон села Трбушнице и Бистрице. За њим се у Трбушницу вратила и Лазаревачка четничка бригада.

⁴² Архив ВИИ, ЧА, К-74, рег. бр. док. 36/4.

Она је 8. децембра похватила све чланове новог НОО села Трбушнице и после претећег говора команданта Лазаревачке бригаде стрељала их пред збором мештана на Трбушничком гробљу, а са собом одвела Светислава Радојичића „због јатаковања комунистима“.⁴³

Одмах после стрељања чланова НОО, Лазаревачка четничка бригада се брзо пребацила у Бистрицу, у заселак Лазаревиће, где је опколила групу бораца 1 (колубарске) чете 1. шумадијског одреда. У борби до које је дошло погинули су борци: Владислав Милутиновић, столар из Барошевца, Александар Синђелић и Борисав Вучић, земљорадници из Вреоца, и Јанко Станичић, земљорадник из Шопића. Лешеве погинулих четници су упутили станици СДС у Лазаревцу која их је јавно изложила на пијаци.

Из Трбушнице се 1. шумадијски одред пребацио на планину Букуљу. Одатле је 2 (орашачка) чета однела по један сандук пушака и муниције у Манојловце, оставила их на чување код Радојичице Ристића и продужила у Љубичевац. После краће борбе са четницима корпуса КГГ у том селу, 10. децембра, 2. чета се повукла и истог дана око 21 час упала у варошицу Рудник, где је уништила тамошњу телефонску централу, а затим прешла у село Велереч где се састала са 1. четом. Са Букуље 1. чета се пребацила на Ваган, пресекла више телефонских стубова и покидала телефонску везу између Аранђеловца и Белановице. То исто је учинила и између села Барошевца и Рудоваца а затим преко Бањана и Штавице пребацила у Велереч.

У засеоку између Велереча и Мајдана одред се састао са Таковском четом Чачанског НОП одреда. Око подне 11. децембра, Таковска четничка бригада напала је одред у засеоку док се одмарао. Четници су се привукли и отворили жестоку ватру. Одред је брзо заузео положај и одбио четнички напад, у чему се нарочито истакао пушкомитраљезац Драгољуб Ђирић Циганче. Погинуо је борац 1. чете Душан Васиљевић, из Копљара, од непријатељске бомбе која се до њега докотрљала.

У ноћи 13/14. децембра одред се пребацио у Винчу, код Тополе и прекинуо телефонске везе између Тополе и Рудника, а у 14.30 часова, на железничкој станици Рудовци, запленио је 15.300 кг пшенице у џаковима и поделио мештанима. Сутрадан је у Трбушници одржан политички збор, а затим преко Буковика одред је прешао у Копљаре, где су у ноћи 15/16. децембра спалили желез-

⁴³ Архив Србије, архива „МН"-Н-218. Први НОО у Трбушници формиран је фебруара 1943. У њему су били: председник Јован Дишић и чланови Властимир Матић, Живомир, Велимир и Живота Живковић. Четници су их открили, похватили и заклали у селу Дрен крајем јуна 1943. године.

Други НОО формиран је августа 1943. У њему су били: Митар, Костадин и Милован Прокић, Милутин Илић и Светолик Цвеја Пантелић. Четници су их открили, похватили и стрељали на Трбушничком гробљу 8. децембра 1943. године.

Трећи НОО у селу Трбушници формиран је јануара 1944. године. У њему су били: председник Милорад Јеремић и чланови Радојица Пантелић и Милан Петровић. Сва тројица су дочекала крај рата.

ничку станицу па продужили у Бању. Наредне ноћи, 16/17. децембра, одред је у Брајковцу одржао политички збор и преноћио, а сутрадан се преко Барошовца и Трбушнице пребацио у Даросаву.

Одред је од 14 до 16 часова 19. децембра водио борбу са Лазаревачком четничком бригадом у рејону Даросава—Рудовачки забран—Пркосава. Убијен је 1, а рањен 1 четник.

Из Рудовачког забрана одред је кренуо (преко Жутог Оглавка и Пресеке) ка Бањи и 20. децембра у 1.30 часова наишао код Пресеке на четничку заседу, која је прва отворила ватру. Борба је трајала до 4 часа, када је четницима стигао у помоћ одред СДС из Аранђеловца. Одред се преко Буковика и Гараша вратио у Трбушницу, где је истог дана водио борбу са Лазаревачком четничком бригадом. Сутрадан, 21. децембра, одред се пребацио у село Крушевицу, где се састао са Космајским одредом.

ДЕЈСТВА КОСМАЈСКОГ ОДРЕДА

Јаке непријатељске снаге, које су се од почетка новембра прикупиле у крагујевачком округу за борбу против 1. шумадијске бригаде, пренеле су дејства и на подручје младеновачког округа. Прво су СДС и полиција претресале села и хапсиле сељаке. Затим су четници организовали потере за Космајским одредом, држали зборове, успостављали своје организације, спроводили мобилизацију и све то пратили разним злочинима. Половином новембра 1943. влада Милана Недића оценила је стање у београдском округу као „забрињавајуће“, а у крагујевачком као „доста забрињавајуће“. Половином децембра њено одељење за државну заштиту Министарства унутрашњих послова оценило је да се стање безбедности погоршава, да комунисти руше пруге, пале архиве и зграде општина, нападају одреде СДС и СДК и убијају „виђеније националисте“. У исто време органи те владе неуморно су прикупљали од сељака и испоручивали окупатору пшеницу, кукуруз и друге намирнице, упућивали таоце у логоре, присилно слали људе у Бор и Костолац да копају бакар и угаљ за окупатора, потказивали суграђане окупатору и достављали му спискове рођених од 1919. до 1924. године, ради мобилизације.⁴⁴

Појачани притисак непријатеља у младеновачком округу брзо се осетио. У посавском селу Жали Борак? окупило се око 700 четника из Тамнаве и Посавинеј а у селу Велики Борак четници су стрељали 10 сељака „због сарадње са комунистима“. Стражари СДС су чешће залазили у села, а станице су им појачане.

У селима грочанског среза харали су одреди СДС и СДК. Између 8. и 15. новембра око 400 припадника СДК са 4 тенка пљачкали су сељаке у Врчину, Бегалици, Ритопеку, Заклопачи и дру-

⁴⁴ Архив Србије, „МН“-И-214, 215. и 218.

гим селима, хапсили породице бораца одреда и бригаде и спроводили у логор.

У Подунављу и Јасеници вршљали су четници Смедеревског корпуса, са око 450, и корпус КГГ са око 400 четника. Почетком децембра они су у Великој Крсни заклали 6, а у Селевцу батинали 7 људи. Једном од њих су ударили 200, а другом 150 батина, па су обојица умрла. У више села четници су држали зборове, нападали НОП, претили партизанима и њиховим сарадницима, величали краља Петра II, итд.

У то време четници стварају у корпусима јуришне бригаде, за које се нарочито залагао Дража Михаиловић. Корпус КГГ је 6. децембра у Даросави формирао 2. јуришну бригаду са три батаљона. Око 12.30 часова истог дана, она се на Иваначким ливадама сударила са Космајским одредом. Борба је вођена до 16 часова. Убијена су два четника а четници су заробили једну партизанку.

Делујући у таквим условима, после одласка 1. шумадијске бригаде, Космајски одред је настојао да појача борбене акције. Када се 16. новембра 1943. у Стојнику (сопотском) одвојио од 1. шумадијске бригаде, одред, односно његов батаљон, наставио је да се бори у две групе. Прва група, батаљон без 3. чете, са командантом одреда, дејствовала је у Подунављу и Јасеници (грочански, подунавски и јасенички срез), а друга група, 3. чета, са политичким комесаром одреда, у Посавини и Космају (посавски и космајски срез). Граница између подручја њихових дејстава били су пруга и/пут Београд—Младеновац—Смедеревска Паланка. Групе су се повремено састајале да анализирају извршене акције и планирају нове, посебне и заједничке.

Прва група (у даљем тексту батаљон) кренула је из Стојника 16/17. новембра, пребацила се преко пруге и (цесте) Београд—Младеновац и продужила према Подунављу и Јасеници.

Батаљон је 21. новембра преко Дубоне стигао у Бадљевицу, где је водио мању борбу са четницима. Увече је прешао у Друговац, где су једну свадбу искористили за политички збор и ту преноћили. Командант одреда, са десетак бораца, пребацио се одатле у Мало Орашје и напао неколико четничких официра и њихову пратњу у једној кући. Убијен је 1, а рањена 2 четника, остали су побегли. Тешко је рањен борац Крста, из Друговца, и командант одреда у десну руку.

У току поподнева 22. новембра батаљон се пребацио у Водањ, одатле 23. новембра у Биновац, 24. новембар је провео у Суводолу, а 25. и 26. новембра се одмарао у Бачинцу.

Око 11 часова 26. новембра командант батаљона Милан Живковић Ујак кренуо је са обе чете (без једног вода) ка Селевцу. Пола чаоа касније чете су наишле на одред СДС и СДК. Дошло је до оштре борбе, која је вођена до 17 часова. Четама је пристигао у помоћ вод који је био остао у Бачинцу и сеоска борбена деелтина из Бачинца. Непријатељ је одбачен ка Селевцу уз губитке од 15 мртвих и 20 рањених. Из батаљона је погинуо командир 2. чете Живко

Степановић Иво, из Кусатка, и још 1 борац, а лакше су рањени командант батаљона (у ногу) и још 3 борца. Рањеници су остављени на лечењу у Суводолу. Са њима је остала Загорка (Зора) Павловић Ружа, а батаљон је прешао у Бадљевицу.⁴⁵

Сутрадан, 27. новембра увече, батаљон је стигао у Дражањ, где је спалио општинску архиву и мобилизацијске спискове, одмарао се близу села и прикупљао податке о непријатељу. Из Дражња је тада ступило у батаљон 14 омладинаца и 2 из Бегалице. Пошто је напустио Дражањ, батаљон је, уз пут, 28/29. новембра, спалио архиву општине Умчари и ликвидирао неколико издајника у рејону Гроцке. Ујутру, 30. новембра, поред путева у грочанском срезу освануле су пароле против мобилизације коју је спроводила Недићева влада.

Батаљон је поново био у акцији 30. новембра око 14 часова. Његова 1. чета је напала и разоружала сеоску четничку стражу у Бегалици и запалила општинску архиву, а 2. чета је опколила и напала четнике у манастиру Раиновцу. Пошто су одбили да се предају, запаљена је зграда из које су се четници бранили. Чете су се састале у Пударцима, па је батаљон увече наставио покрет преко Малог Пожаревца, Поповића и Ропочева; 1. децембра је освануо у Бабама, где се састао са 3. четом.

Трећу чету (другу групу батаљона), са командиром Миланом Лазаревићем Мечком, изненадило је 17. новембра у Бождаревцу око 1.000 немачких и бугарских БОЈника. После погибије неколико бораца, повукла се из борбе. Два дана касније била је у Лисовићу, а 21. и 22. новембра у Дучини, Бабама и Парцанима. У Барајеву, у засеоку Равни Гај, чета је 26. новембра водила борбу са здруженим одредом СДС и СДК, који је пљачкао сељаке. Убијен је 1, а рањена 3 непријатељска војника. Чета је ј28/29. новембра преноћила у Бождаревцу, а 29. новембра у ЗДЈШци разбила одред СДС и неке четничке Јединице. Из Сибнице је чета 1. децембра стигла у Бабе, где се састала са батаљоном.

Батаљон је 2. децембра преданио у селу, а штаб одреда и штаб батаљона су извршили анализу дејстава чета и планирали наредне акције.

УЈУТРУ 3. децембра батаљон је кренуо из Баба ка Великој Иванчи с намером да се пребаци на подручје крагујевачког округа. Нешто се дуже задржао у Иванчи, ради успостављања везе, али су га у међувремену, 6. децембра, на Иваначким ливадама напали четници 2. јуришне бригаде корпуса КГГ. Борба је трајала од 12.30 до 17 часова.

Пошто се повукао, батаљон је, у старој^ подели, кренуо ка својим рејонима: 1. и 2. чета ка Подунављу и Јасеници, а 3. чета ка Посавини и Космају. У борби на Иваначким ливадама била је одсечена група бораца, са политичким комесаром одреда, али су

⁴⁵ Половином децембра 1943. четници су открили, похватили и стрељали ову групу рањеника заједно са Загорком Пазловићем, која је тада имала 17 година. (Архив ВИИ, К-93, рег. бр. док. 40/1-1 и 43/1).

успели да се пробију на планину Букуљу, а одатле до Болеча и назад до Поповића, где је политички комесар одреда остао неко време на лечењу.

У току ноћи 6/7. децембра батаљон је преко ^атуту м пруге Београд—Младеновац упао у грочански срез, запалио општинску архиву у Пударцима и продужио покрет ка Гроцкој. У 17.30 часова напао је Гроцку, односно станицу СДС и немачку јединицу која се ту затекла. Напад није успео, па се батаљон повукао и исте ноћи пребацио у Друговац. Сутрадан, 8. децембра, водио је борбу са две чете СДК и неким четничким јединицама између Друговца и Суводола. Четници су заробили једног тешко рањеног борца. У тој борби убијен је четнички командант Остојић. Непријатељ се повукао, а батаљон је продужио ка Шепшину, где је боравио 8. и 9. децембра. Ту га је 10. децембра обишао члан Окружног комитета Младеновца Душан Михаиловић Јерко. Одржао је састанке са партијским јединицама 1. и 2. чете и поднео извештај Окружном комитету. У 1. чети је било 7 чланова и 3 кандидата, у 2. чети 6 чланова и 3 кандидата и у 3. чети 3 члана и 3 кандидата за члана КПЈ. Укупно је у батаљону било 16 чланова и 9 кандидата за чланове КПЈ. Дужност политичког комесара Космајског одреда тада је примио Љубомир Ивковић Шуца, а његов заменик, уједно секретар партијског бироа и политички комесар батаљона, био је Драгутин Павличић Душко.

Из Шепшина је батаљон кренуо за Селевац. Уз пут је, у 5 часова ујутру, упао у Велику Крсну, разбио четничку сеоску стражу и убио команданта села и командира страже. У селу је остао до 13 часова, када се повукао пред јаким непријатељским снагама према Азањи.

Из Јасенице је батаљон кренуо према Космају. У Малој Иванчи је 14. децембра око 12 часова, разбио сеоску стражу и ликвидирао неке издајнике. Једна група бораца је у исто време упала у рудник „Давидовић“ у Бегаљици, демолирала рудничка постројења и запленила нешто експлозива и средстава за паљење. Сутрадан, 15. децембра, све три чете батаљона биле су заједно на Космају.

Поред батаљона, и сеоске борбене десетине и политички радници такође су изводили акције и палили општинске архиве: 4. децембра у Умчарима, 5/6. децембра у Ритопеку, 9/10. децембра у Азањи, итд.

После повлачења из борбе на Иваначким ливадама, 3. чета је 7. децембра у 1ј) здпна уздпта у Малу Иванчу и запалила општинску архиву, а затим се преко Бошњака и Рипња исте ноћи пребацила у Липовачку шуму, где је преданила. Преко дана је извиђала рејон Умке, а 8. децембра у 19.30 часова упала у фабрику „Посавина“ (данас „Зеленгора“), поразбијала фабричка постројења и запленила нешто зимске одеће. Преко Барајева и Губеревца чета се пребацила у Рогачу, где је отишла 9. децембра око 8 часова. До 15. децембра чета је деловала у Посавини, а затим се вратила на Космај у састав батаљона.

У децембру 1943. године, непријатељ је у Шумадији настављао активност започету у новембру. Појачао је притисак на народно-ослободилачки покрет Шумадије и терор над становништвом. Непријатељ је наступао удружено „против комуниста“ под немачком командом. Његове снаге су биле: немачке у Београду, Смедереву, Младеновцу, Тополи, Крагујевцу, Лазаревцу, Ваљеву, Пожаревцу и Обреновцу; бугарске у Пожаревцу, Петровцу, Крагујевцу и Аранђеловцу (25. дивизија); Српска државна стража (околни, срески и јуришни одреди, станице СДС и СГС) и Српски добровољачки корпус у Београду, Смедереву, Смедеревској Паланци, Краљеву, Чачку и Крагујевцу; четници Драже Михаиловића: Авалски, Смедеревски и корпус КГГ, са по 6 бригада, и Руднички, са две бригаде, укупно 20 бригада.

Поред квислиншког апарата, четници су успостављали свој апарат власти: равнороске одборе, сеоске страже, команданте места и срезова и друге.

Тако велике непријатељске снаге и тешки зимски услови чинили су борбу партизанских одреда у Шумадији веома тешком. Да би избегао очекиване непријатељске ударе, штаб Комсајског одреда је одлучио да свој батаљон пребаци у крагујевачки округ, где је рачунао на повољније услове за борбу. Зато је батаљон 16. децембра освануо у Брајковцу (где су борци дали успешну приредбу са програмом за народ). Сутрадан је батаљон у Трбушници одржао политички збор, на коме су говорили командант Милан Живковић Ујак и политички комесар Драгутин Павличић Душко. Партијске јединице чета одржавале су састанке и прорађивале „Реферат о партији“. Борци су обучавани за борбена дејства у петоркама и после прорађивали чланак „Омладина у НОБ“⁴⁶

Батаљон се 18. децембра пребацио у Даросаву. Ту се 2. чети прикључило 6 бораца 3. батаљона 1. шумадијске бригаде, који су 4. децембра успели да се извуку из Пријепоља и пробију све до Шумадије*⁴⁷ N

Батаљон је 19. децембра стигао у Пркосаву и ту остао да предани. Одбио је изненадни напад четника (убијен је 1 четник, а 1 рашен), али су том приликом рањени политички комесар одреда Љубомир Ивковић Шуца и омладински руководилац у батаљону Стеван Стојић Степа.

Преко Венчана и Раниловића батаљон се пребацио у Велику Иванчу. За време одмора у селу, 20. децембра, неопажено су му се дању, по магли и суснежици, привукли четници и напали га јаким

⁴⁶ Архив Србије, ОК Мл-30б; архива „МН“-И-222.

⁴⁷ *Зборник*, том I, књ. 5; док. бр. 153. Из Пријепоља су се пробили: Живан Јанковић Никола (из Вучака), Драгољуб Симић Мићко (из Ковачевца), Драгослав Митровић Драга, Милосав Митровић — Миша Конспирација (из Водња), Александар Јовановић — Мали Зеџ и Милосављевић — Мића Циле (из Врестовика). До краја рата сви су изгинули у Шумадији. Последњи је погинуо Мићко, децембра Ш4—шдине на сремском фронту, као томандир чете у 31. српској бригади.

~~Даросава~~

снагама. Дошло је до жестоке борбе на блиском одстојању. Убијено је 20 четника. Из батаљона је погинуло 4, а заробљен 1 борац. Батаљон се повукао под борбом правцем Раниловићи—Жути Оглавак—Даросава—Крушевица. Трећа чета се одвДјила и повукла другим правцем. Она је 21. децембра стигла у ТГиносав, одакле се у 19 ча-) ^ сова пребацила у Рушањ, а 22. децембра је извршила напад наГ Умку. ~ V

Батаљон је 21. децембра стигао у Крушевицу, где се састао \ са батаљоном 1. шумедијског одреда. Девет дана касније, у његов ' састав се вратила и 3. чета.